ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بىزنىڭ تۇرمۇش

نەزەرغوجا ئابدۇسەمەت

غالجات يېزىسىنىڭ غەم ـ قايغۇدىن كېيىنكى خۇشاللىقى

بىزنىڭ غالجات يېزىسىدا، ئىلگىرىدىن بىر كىچىك مەكتىپىمىز بار ئىدى. ئۇ مەكتەپكە يۇرتىمىزنىڭ ھەممە بالىلىرى دېگۈدەك ناھايىتى كۆڭۈللۈك قاتنىشاتتى. 1905 ـ يىلى بولسا ياش ئۆسمۈر يىگىتلىرىمىزنىڭ كۆڭلىگە يېڭى بىر ئۇي كىرىشكە باشلىدى. شۇ يىلى يۇرتىمىزنىڭ چوڭلىرى ۋە ياشلىرى بىرلىشىپ بىر مەجلىس ئاچتى. شۇ مەجلىسته بىر يېڭى ئۆسۈل مەكتىپىنى ئاچماقتا قارار قوبۇل قىلىندى. بۇ مەجلىستە بولغان ئەپەندىلەر500 -400 سوم ئاقچىمۇ توپلىدى ۋە خەلقلەر كەلگۈسى يىللاردىمۇ شۇنداق ئاقچا بېرىپ تۇرۇشقا ۋەدە بەردى. ياشلارنىڭ بۇ گۈزەل قارارى كۆپكە بارمىدى. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا يۇرتىمىز ئىككىگە بۆلۈنۈشكە باشلىدى. بىر بۆلىكى ياشلار تەرەپ، ئىككىنچىسى كونىچىلار تەرەپ بولۇپ، بۆلۈنگەن تارانچىلار تۆت يىل ئىچىدە نەچچە رەت جاڭجال قىلىپ سوقۇشتى. بىر تارانچى ئۆلدى، بىر قانچىسى تۈرمىگە چۈشتى. دېمەك، بۇ تۆت يىل ئىچىدە مەكتەپكە يارىدەم كۆرسەتكۈچى بولمىدى. يېڭى ئۆسۈل مەكتىپى كۆزدىن غايىب بولدى. ئۇ مەكتەپكە ئاقچا بىلەن كۆپ يارىدەم بەرگەنلەر كونىچىلار ئىدى. ئەمدى بولسا ئۇلار بۇ مەكتەپنى ياشلار مەكتىپى دەپ، رەنجىش بىلەن تەتۈر قاراشقا باشلىدى. ياش ئۆسمۈر يىگىتلىرىمىزنىڭ ئۆزئارا ھەر يەتته كۈندە بىر ئۇيۇشۇپ، شۇ مەكتەپنىڭ چارىسىنى ئىزدەپ، كېڭەشلەر ئاچسىمۇ ھېچ ئىش بولمىدى. شۇنداق قىلىپ، بۇ تۆت يىل ئىچىدە غالجات تارانچىلىرىنى قاراڭغۇچىلىق بۇلۇتى ياخشىلاپ باستى.

بۇ بۇلۇتتىن ھېچ كىم خۇشاللىق يامغۇرى ياغىدۇ دەپ گۇمان قىلمىغان ئىدى. بەلكى، ئەكسىچە، قايغۇلۇق ۋەقە كۈتكەن ئىدى. بېشىمىزغا شۇنداق بىر قايغۇلۇق ھاللار كېلىپ تۇرغاندا، رەھمەتلەر بولسۇن تەڭرىگە، بۇ يىل توساتتىن بىزلەرگە خۇشاللىق يامغۇرى يېغىشقا

باشلىدى. بۇ يامغۇر دەل ئۆز ۋاقتىدا ياققانلىقى ئۈچۈن بىزنىڭ پۈرۈلۈپ، مەيۈسلەنگەن كۆڭۈل چېچەكلىرىمىز ئېچىلىشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن كونىچىلاردىن ئەك خۇراپىي ھېسابلانغانلار تەرىپىدىن بىر يېڭى ئۇسۇل مەكتىپى ئېچىلدى. بۇ مەكتەپ ئۈچۈن كونىچىلارنىڭ باشلىقى بولغان توقىلەكوف ئۆز ئۆيىنى بېرىدى. بۇنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۆزلىرىنى ئەك يېڭىچىلار ھېسابلاپ يۈرگەن ياشلار تەرىپىدىن ئۇلارنىڭ كۆپتىن بېرى يېپىلىپ قالغان مەكتىپى تىرىلدۈرۈلۈپ ئېچىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇلار يەنە بىر يېڭى ئۇسۇل مەكتىپىنى ئاچتى. يەنى ياش-لارنىڭ باشلىقى سانالماق بولغان تالىپوفنىڭ تىرىشىشى بىلەن بىر رۇسچە مەكتەپ ئېچىلدى. ئۇنىڭدا 25 بالا ئوقۇماقتا. بۇنىڭدىن بىر يىل ئىلگىرى بىرمۇ مەكتىپى بولمىغان بىر يېزىدا بىردىنلا تۆت مەكتەپ ئېچىلىشى نا-ھايىتى چوڭ خۇشاللىق ئەمەسمۇ!

ئەي، ئۇلۇغ تەڭرى، ھەممىمىزنىڭ قاراڭغۇلاشقان كۆزلىرىمىز ئېچىلىپ، كۆڭۈللىرىمىزنى بىلىم نۇرلىرى بىلەن پارلات! بارلىق قېرىنداشلىرىمىزنى بىرلىك، ئىتتىپاقلىق يېپىغا چاپلاشتۇرغىن.

نەزەرغوجا ئابدۇسەمەتوف، 1910 -يىلى، شۇرانلىك23 -سانى.

تارانچىلار (ئىلى ۋىلايىتى)

«شۇرا» ژۇرنىلىنىڭ 14 -سانى، 1914 -يىلى.

ئاسىيا ئۇستىدە ئالتاغ، قارىتاغ ئاتالمىش تاغلار ئارىسىدا شەرقتىن غەربكە قاراپ بىر دەريا ئاقماقتا. بۇ ئىلى دەرياسىدۇر. ئىلى ھەقىقەتەن تەبىئەتنىڭ ئەڭ گۈزەل مەنزىرىلىك، ئىسمى جىسمىغا ياراشقان شائىرانە بىر جايدۇر. ئىلى باشتا تۇرپان ئىدىقۇت خانلىقى زېمىنىنىڭ تارىخىي بىر يېرىدۇر. تۇرپان ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئەڭ پارلاق زامانلىرىنىڭ يەككە - يېگانە يادىكارىدۇر. ئىلى كۆك تۇركلەرنىڭ، ئۇيغۇرلارنىڭ بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى قارارگاھىدۇر. ئىلى ئۇيغۇر يۇرتىنىڭ تۇغلۇق تۆمۇرخانىنى، سۇلتان ۋەيسىلرىنى، چىنتۆمۇر باتۇرلىرىنى، مەزرەتلىرىنى يېتىشتۇرگەن. ئۇ ۋاقىتلاردا بۇ قەھرىمان ئەرلەر جاھانىنى تىترەتكەن. كېيىنكى ئەۋلادىنى قاناتلىققا قاقتۇرماي، تۇمشۇقلۇققا چوقۇتماي كەلگەن پەھلىۋانلارنىڭ ۋەتىنىدۇر. ئۇ ئالىيجاناب زاتلارنىڭ سۆڭەكلىرى مۇشۇ يەرگە دەپنە قىلىنغان.

ئىلى يېرى مۇنبەتلىك بولۇشى بىلەن بىللە گۈزەل بىر جايدۇر. بۇ يەردە ھەر تۈرلۈك يەل-يېمىش ۋە ئاشلىق مول بولىدۇ.

ئىلى ئۇيغۇرچە خۇش كۆرۈنۈشلۈك مەنسىدە، خەنزۇلار ئىلىخو دەيدۇ، خو ياخشى دېگىنىدۇر.

مانجۇ ۋە شۇڭلەرنىڭ ھەم قەشقەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ ھىجرىتى

مەلۇمكى، يۇقىرىدا تەرىپ ئەتكىنىمىزدەك، 18 - ئەسىر ئوتتۇرىلىرىدا يالغۇز كۆچمەن خەلقلا مەئىشەت ئېتىپ، جاي-جايلاردىكى قاراۋۇللارلا كۆرۈنەتتى. ھۆكۈمەت بىرىنچىدىن، مەزكۇر قاراۋۇلدىكى ئەسكەرلەرگە ئوزۇق يېتىشتۇرمەك، ئىككىنچىدىن، ئىلى يېرىنى ئاۋات قىلىپ، مەدەنىيلەشتۈرمەك نىيىتى بىلەن قەشقەرلىكلەردىن ھەر-يەردىن بەش-ئوندىن جۈپلەپ ئالماق شەرتى بىلەن 6 مىڭ ئۆيلۈك ئۇيغۇر ئائىلىسىنى بىر يولى ئىلىغا كۆچۈر-دى. بۇنىڭدىن بۇرۇن مۇكدېن شەھىرىدىن سەككىز يۈز ئۆيلۈك مانجۇ نەسلىگە مەنسۇپ شۇڭەنى كۆچۈرۈپ ئولتۇرغۇزغان. ھازىرمۇ ئۇلار مەزكۇر شۇڭە نامى بىلەن ئىلى دەرياسىنىڭ سول ياقىسىدا ياشايدۇ. بۇلار ئاجا-يىپ تەرتىپلىك خەلقتۇر. داڭزىپاڭ دېگەن بىر مەھكىمە-لىرى بولۇپ، ھەر كۈنى مەنسەپدارلار ۋە ئاقساقاللار يى-غىلىپ كېلىپ، ھەر تۈرلۈك يۇرت مەسلىھەتلىرىنى شۇ يەردە قىلىشىپ تارقىشىدۇ. بۇنىڭدىن تاشقىرى داڭزىپاڭ قارىمىقىدا بىر ساڭ، بىر دۇكان بولۇپ، ئىگىسىز بالىلار-نى، قېرىلارنى پۇلسىز باقىدۇ. يۇرتتا بولسا قىممەتچىلىك يىللىرىدا مەزكۇر ساڭدىن مەخسۇس پىرسەنت بىلەن ئاشلىق ئېلىپ چاچىدۇ. ئىچكى ئەھۋالدا شۇڭە خەلقى ئەسلا قېينىچىلىق كۆرمىگەن. بىز مۇسۇلمانلارغا ئۇلگە ئالارلىق بىر ئىش. بۇنىڭدىن تاشقىرى مانجۇلاردىن 6 مىڭ خالىس ئەسكىرى بولۇپ، بۇلارنىڭ بەزىلىرى ئۇيغۇق بولۇپ، بەزىلىرى بويتاق. ئېيتىشلىرىچە، يۇقىرىدىكى ئۇيغۇرلار ئۇشبۇ 6 مىڭ ئەسكەرنى باقماق بولغانلار. شۇڭەلەرنى ئەسكەر ئالماقتىن تاشقىرى ئىلى ۋىلا-يىتىدە مانجۇلارنى كۆپەيتىش مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن كەلتۈرگەن بولۇشى كېرەك. شۇنداق بولسىمۇ بۇلارنىڭ

2006.5

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com

باشقىلارغا قارىغاندا تارانچىلارغا پايدىسى كۆپ.

تارانچىلار قوزغىلىڭدا چىلك ئەسكەرلىرىگە ئەلك ئاۋۋال بۇزغۇنچىلىق سالغان شۇڭە پىرقىسى بولغان.

مەدەنىيەت ۋە مائارىپ

(ھەممىدىن بالدۇر مەكتەپ كېرەك)

بىر خەلقنىڭ ئەل قاتارى ياشاپ تۇرۇشى ئۈچۈن باشقىلار بىلگەننى بىلىپ، باشقىلار ئوقۇغاننى ئوقۇشى لازىم، بۇ مەلۇم. ئەگەردە بۇ يەردە ئوقۇغان ئىككى تۇرلۇك خەلقنىڭ بىرى بىلىملىك بولۇپ، يەنە بىرى بىلىمسىز بولسا، ئۇ چاغدا بىلىمسىز بولغىنى بوزەكلىككە مەھكۇم بولغۇسى چوقۇم. بۇنىڭدىن مىسال كەلتۈرۈش لازىم بولسا يىراق بارماي، ئۇيغۇرلارنى كۆرسىتەتتىم... ئانداق بولغاندىن كېيىن باشقىلارغا باققاندا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەڭ قالتىس ئېھتىياجى مەكتەپ مائارىپىدۇر، ئەلۋەتتە. شۇ يولدا كۈچ - قۇۋۋىتىنى سەرپ قىلىشى لازىم. بۇ كېيىنكى يىللاردا بىزنىڭ ئۇيغۇرلارمۇ مائارىپقا بولغان قالتىس ئېھتىياجىنى سەزگەن ئوخشايدۇ، مائارىپ يولىدا ئىجتىھات قىلىشقا باشلىدى. بۇ كۈنلەردە يىراق يەرلەر، چەت شەھەرلەرگە بېرىپ ئوقۇۋاتقان يۈزلەپ تالىپلىرىمىز بار. دېمەك، يەنە 45 يىلدىن كېيىن بىزدە ئوتتۇرا ۋە ئالىي تەربىيە كۆرگەن بىر نەچچە سىياسىي ئەرلەر، دوختۇرلار، ھۈنەرۋەنلەر، ئېھتىمال، بىر نەچچە مۇئەللىملىرىمىزمۇ يېتىشەر. بىراق بۇلار بىلەن يەنە بايىقى قالتىس ئېھتىياجىمىز قاپلانمايدىغۇ دەيمەن. سەۋەبى، بىر مىللەتنىڭ مائارىپىلىق مىللەتلەرنىڭ قاتاردا سانىلىشى ئۈچۈن پۈتكۈل ئاھالىنىڭ ھېچ بولمىغاندا باشلانغۇچ رەۋىشتە بولسىمۇ ساۋاتلىق بولۇشى شەرت. مانا شۇ پۈتكۈل مىللەتنى ساۋاتلىق، مەرىپەتلىك قىلىش ئۈچۈن ئەڭ بىرىنچى كېرەك نەرسە يۇرتلاردىكى بىرىنچى باسقۇچ مەكتەپلەر ۋە شۇندا تەربىيە كۆرىدىغان ياش ئۆسمۈرلىرىدۇر.

ئەمسە، ئوتتۇرا ۋە ئالىي مەكتەپلەر ۋە تەربىيە كۆرگەن بىر نەچچە كىشىلىرىمىز بىلەن بىزنىڭ مائارىپقا بولغان ئېھتىياجىمىز قاپلانمايدۇ. ھېلىقى ئوتتۇرا ۋە ئالىي تەربىيە كۆرۈۋاتقان بىر نەچچە بالىمزنى تارانچىلارغا قاراپلا كۆيمىنىشكە مۇمكىن، بولمىسا ئۇلار مىليونلاپ سانالغان ئۇيغۇر مىللىتىگە نىسبەتەنمۇ ئۇلارنىڭ مائارىپقا بولغان ئېھتىياجىغا باققاندا، «سەي» ئەمەسلىكى بەلگىلىك. دېمەك، ئۇلار ئۇيغۇرلارنىڭ جاھالىتىگە دال بولالايدۇ. ئەمدى قاراڭ، بايىقى ئەڭ موھتاج بولغان يۇرتلاردىكى مەكتەپلىرىمىزگە. يۇرتلاردىكى مەكتەپلەرگە كەلسەك، ئىشىمىز زادى رونۇق ئەمەس. قەيەرگە قارىساق، قايسى يۇرتقىلا باقساق تەرتىپلىككىنە بىرمۇ مەكتەپ كۆرۈنمەيدۇ. غالجات ئوخشاش خەلقى كەڭرى، چوڭ يۇرتلاردا مەكتەپ يېشىدىكى 3 -4 يۈز بالا مەكتەپ كۆرمەي، ئەزىز ئۆمۈرلىرىنى بىكاردىن زايە قىلىپ ئوتكۈزۈۋاتىدۇ. يالغۇز غالجاتلا ئەمەس، بەلكى كەتمەن بولۇسىدىكى بارلىق يۇرتلار، توغرىسىنى ئېيتسام، پۈتكۈل ئۇيغۇر يۇرتلىرى ئەينى ھالدىدۇر. بوۋىلىرىمىز «ئوتكەن ئىشقا سالاۋات» دېگەن، ئوتكەن ئىش ئوتتى. ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىن ھەم بوزەك بولماي، ئەل قاتارى ياشاش، تۇرمۇشىمىز ئۈچۈن ھەر يۇرتتا بىردىن تەرتىپلىك بىرنەچچى باسقۇچ مەكتەپنى داۋام قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

قىسقىسى، بىزنىڭ دۇنيادا ئەل قاتارى ياشىشىمىز شەكسىز. مۇشۇ تەجرىبىلىك ئېپتىدائىي مەكتەپلەرنىڭ داۋامغا باغلىق بىزنىڭ ھەر يۇرتتا بىردىنلا ئېپتىدائىي مەكتەپنى داۋام قىلدۇرماي، يۇرتلاردىكى ئوقۇش-ئوقۇتۇش ئىشىمىزنىڭ بۇ تەرىقە ئاقساپ تۇرغىنى كەمبەغەل بولۇپ مەكتەپنىڭ ئېقىم-چىقىمىنى كۆتۈرەلمىگەنلىكتىن ئەمەس، بەلكى ئۆزىمىزنىڭ ھىممەتسىز، ھۇرۇنلۇقىمىزدىنمۇ دەپ ئويلايمەن. ھىممەت قىلسا ۋۇجۇدقا چىقمايدىغان ئىش بولامدۇ؟ ئەرنىڭ ھىممىتى تاغنى كېسىدۇ، ھىممەتلىك ئەرگە دەريا توۋۇقتىن دەپ، يالغۇز ھىممەت، ئىجتىھات، غەيرەت لازىم.

ئالتەشەھەر ۋە ئىلدا بولسا مۇنداق تەرتىپلىك مەكتەپ ئېچىشقا ئۆلىما- ئىكرامىلار رۇخسەت بەرمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەرنىڭ ياشلىرىنى بۇ توغرىدا كەچۈرۈش مۇمكىن. لېكىن بۇ توغرىدا بىزنىڭ ياش ئىشلەمچىنىڭ ھېچبىر تۇرلۇك سۆزلىرى بولمىسا كېرەك، بولسىمۇ قوبۇل قىلىنماس. بۇگۈن بىزنىڭ نۆۋەتتىكى مەسلىمىز ھەر يۇرتتا تەرتىپلىك ئېپتىدائىي مەكتەپلەر ئېچىشتىن ئىبارەت بولۇشى كېرەك.

ھەر بىر ئۇيغۇر ئىشلەمچىسى مۇشۇ ئۇلۇغ

ۋەزىپىنى بەجا قىلىشقا ئالدىرىشى لازىم!..

ئۇيغۇر بالىسى

1923-يىل دېكابىر، «كەمبەغەللەر ئاۋازى»16 - سانى

تارانچىلارنىڭ روسىيىگە كۆچۈشى

غۇلجا خانلىقى روسىيە دۆلىتىگە تەۋە بولغاندىن كېيىن، ئائىلە راھىتىنى كۆرمەي، يەنچىلگەن تارانچىلار-نىڭ تۇرمۇشى بىر قەدەر يېنىكلەشكەندەك بولدى. ئالۋان ياساقمۇ ئانچە ئېغىر ئەمەس. تۇرمۇش ھەقىقەتەن ھەر تۈرلۈك كۆڭۈللۈك ئىدى. لېكىن كۆپ ئۆتمەي غۇلجىنى چىنغا قايتۇرۇش خەۋىرى چىقتى. بۇ خەۋەر تارانچىلارنى قورقۇتتى. چۈنكى، ئۇلار مانجۇلارنىڭ تارانچىلاردىن ئۆچ ئېلىشىدىن قورقاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئالتەشەھەر ئۇيغۇرلىرىنى ئۇنداق قىلىۋاتقىدەك، مۇنداق قىلىۋاتقىدەك دېگەن خەۋەرلەر تارانچىلارنىڭ يارىسىغا تۇز سەپكەندەك بولدى. قورقۇش ئۈستىگە قورقۇتۇش ئېغىر ھال ئىدى. بۇ يەردە شۇنداق قىلىپ، بۇ خەۋەرنىڭ راستلىقىغا شۇبھە قالمىدى. ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ ئاتا - بوۋىلار-نىڭ مازارلىرىنى، شۇنچە كۆزەل قورۇ - جايلىرىنى قال-دۇرۇپ، روسىيە تۇپرىقىغا سەپەر قىلىپ كېتىش كېرەكمۇ ياكى ئورۇنلىرىدا قېلىش كېرەكمۇ؟ بۇ سوئال ئىختىيارسىز تارانچىلار ئوتتۇرىسىغا چۈشتى. مانا بۇنىڭدا ئۇلار تەبە-ئىي ئىككىگە بۆلۈندى. بىر تەرەپ ئورۇنلىرىدا قېلىش تەرىپىگە ئۆتتى. ئىككىنچى تەرەپ سەپەر قىلىپ كۆچۈش تەرەددۇتىنى قىلدى؛ تارانچىلار نېمە قىلىشنى بىلەلمەي باشلىرى قاتتى ۋە غەم-قايغۇدا قالدى. ئاخىرىدا بىرىنچى تەرەپ كۆچۈشكە قارار قىلىپ، بۇ توغرىدىكى قارارلىرىنى ھۆكۈمەتكە مەلۇم قىلدى. ھۆكۈمەتمۇ يەتتىسۇ ۋىلايىتە-دىن يەر بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. بۇلار كۆچۈش تەد-يارلىقىنى قىلىشقا باشلىدى. ئۇزاق ئۆتمەي 100 مىڭ مۇ-ھاجىر يارکەنت ناھىيىسىگە بېرىپ چۈشتى. بۇنىدىن باشقا قارىتاغ ئېتەكلىرىگە بىر نەچچە يۈرت ئورۇنلاشتى. يەنە بىر قانچە يۈرتتىكىلەر بولسا روسىيە تەۋەلىكىدىكى كەد-مەن، شۇڭقار، غالجات تەرەپلەردە قالغانلار ئىدى. بۇلاردىن 10 مىڭلاپ ئۇيلۇك بولدى. ھۆكۈمەت مۇھا-جىرلارنى ئورۇنلاشتۇرغاندىن كېيىن ھەر بىر كىشىگە بەش دەسىياتىنىدىن(پاتمان) يەر بەردى. تارانچىلار ئائىلىلىرى بۇ يەرلەر بىلەن ئۇبدانلا پاراۋان كۈن كەچۈرگەن بول-سىمۇ، كېيىنرەك ھايات كەچۈرۈش قىيىنلىشىشقا باشلا-دى. چۈنكى بۇرۇنقى زامانلاردا باشقا خەلقلەرگە ئارىلاشمىغانلىقتىن، كىيىم - كېچەك ئاددىيلا، كۆرۈمسىز بولۇپ، ئۇي جاھازلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۆز قول ھۈنىرى بىلەن ياسالغان ئىدى. ئەمما باشقا يۇرت خەلق-لىرى باشقىچە ئىدى. ئاددىيلا بىر تارانچى شىگرىن ئۆ-تۈك، ئامبىرىكان مەسە كىيىدۇ. ئۇي جاھازلىرى ھەم شۇ-نىڭغا لايىق. تۇلا ساماۋىرى، گەردەن، چەينەك، قىسقىسى ھەممىسى بار.

«بال تىلەيدۇ تامىقىم» دېگەندەك، باشقا يۇرتتىكە-لەر نېمە ئىشلىسە، بىزنىڭكىلەرمۇ شۇنى ئىشلەيدۇ. لېكىن بىزنىڭكىلەر باشقىلار بىلەن بىللە يۈرەلەمدۇ؟ نېمىشقا دېسىڭىز، باشقىلار ئوقۇغان، بىلىملىك، تىرىكچىلىك مەي-دانىغا يارىشىشقا تولۇق ھازىر. ھە، بىزنىڭكىلەردە شۇن-داق ھازىرلىق بارمۇ؟

يوق! بار بولسا ئايىغىمىزدىكى ئامبىرىكان مەسە بە-لەن بېشىمىزدىكى سۆسەر تۇماق ۋاقىتلىق نەرسە بولۇپ قېلىپ ، ئاخىرى بىر كۈن ئۆزىمىز بولمىساقمۇ بالىلىرى-مىزنى باشقىلارنىڭ قولىغا كۇنلۇكچى قىلىپ قالدۇرارمىز-مۇ؟ ئۆز نەسلىنىڭ دۇنيادا ياشىشىنى تىلىگەن ھەر بىر ئاتا- ئانا بالىلىرىنى دۇنيادا ياشاشقا مۇتلەق سالاھىيەتلىك قىلىپ تەربىيىلىشى كېرەك. بىز بۇ ئىشلارنى مانا شۇنداق چۈشەندۇق.

تارانچىلار ئۆسەمدۇ، كېمىيەمدۇ؟

بىر قەۋم، بىر مىللەت، ئۆز نەسلىنى زامانغا مۇۋاپىق تەربىيە قىلىپ ئۆستۈرمەي، بىر مۇھىتتا ياشىغان ۋەتەن-داشلاردىن ئارقىدا قېلىپ، تۇرمۇش، ھايات مەيدانىدا ئۇلاردىن يېتىلدىمۇ، ئاللا ساقلىسۇن، ئۇ مىللەت يوقى-لىشقا يۈز تۇتىدۇ دېمەكتۇر. بۇنى ئاللا كۆرسەتمىسۇن. بىزلەرمۇ باشقىلارنىڭ يازغىنىدەك يوقلىش تەرەپكە يۈ-رۈۋاتمىزمۇ؟ بۇ نېمە دېگەن سۆز، بۇرادەرلەر؟!

مۆتىۋەر «ۋاقىت» گېزىتىنىڭ 1913-سانىدا «يەتتىسۇ ۋىلايىتىنىڭ مۇسۇلمانلىرى» سەرلەۋھىلىك ماقالىدا تا-رانچىلار يەتتىسۇ ئاھالىسىنىڭ 5.5 پىرسەنتىنى تەشكىل

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
مەدەنىيەت ساھاسىدا ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قىلدۇ دېيىلگەن. دېمەك، بۇ ھېساب دۇرۇس بولسا، يەتتىسۇدا بارلىقى 55 مىلك تارانچى بولىدۇ. ئەمما يەتتىسۇ ئاھالىسى بىر مىليونده‌ك باردۇر. بۇندىن 30 يىل بۇرۇن يەتتىسۇ ۋىلايىتىدە يۈز مىڭلاپ بولغانمىز. ھازىر بولسا 55 مىڭمىز. بۇ نېمە دېگەن سۆز؟ ھالبۇكى، ياخشى ئۆسكەن خەلق ھەر 50 يىلدا بىرگە بىر قوشۇلىدۇ. بۇنداق بولغاندا بۇ كۈندە بىز 200 مىڭغا يېتىشىمىز كېرەك ئىدى. لېكىن، ئەكسىچە ھەر نەرسە بولسا قورقۇنچلۇق بىر ھېساب. بىز شۇنداقلا كېمەيمەزمىكىنە؟ بۇنىڭدا بىر خاتالىق يوقمىكىن؟ بۇنىڭغا بولسا 15.5 دېمەكچى بولۇپ، خاتالىشىپ 5.5 دەپ يېزىلدىمىكىن دېگەن گۇمانىمىز بار. ئەمدى قەلبىمىزگە تەسەللى بەرسەك، دۇرۇس ھەر يىلى يۇقۇملۇق ئاغرىقلارغا يولۇققانمىز، ھەتتا مەدەنىي مەملىكەتلەر ئىسمىنى ئۇنتۇپ قالغان ئاغرىقلار بىلەنمۇ ھەر يىلى قىرىلغاندۇرمىز.

لېكىن بۇنىڭغا قارشى ئۆسۈپمۇ تۇرىمىز. بۇ سانغا قىسقىسى، ئىشىنىپ كېتەلمەيمىز.

چىن تارانچىلىرى كۆپمۇ؟

كېلەيلى ئىلى ۋىلايىتى تارانچىلىرىغا. بۇلارنىڭ سان جەھەتتىن قانچە ئىكەنلىكى مەلۇم ئەمەس.

ئىلگىرىمۇ قانچىلىك بولغانلىقى مەلۇم ئەمەس. شۇنداق بولسىمۇ يەتتىسۇ ۋىلايىتى تارانچىلىرىدىن كۆپ بولۇشى كېرەك. چۈنكى يۈزلەپ - يۈزلەپ شەھەر ۋە يېزىلارغا تارانچىلار ئورۇنلاشقان بولۇپ، تىرىكچىلىكلىرىدە ئۇلارغا قارىغاندا يەتتىسۇ تارانچىلىرى پەرق قىلىدۇ. چۈنكى بۇندا يەر كۆپ بولۇپ، ھەر بىرتارانچىنىڭ يەر ئىگىلەشكە ۋە خالىغىنچە ھەيدەشكە ئىختىيارى بار. تېرىشقا ئەمگەك، كۈچ كېرەك. ئۇزۇن سۆزنىڭ قىسقىسى، بۇ يەردە كىم ھەرىكەت قىلسا ۋە تىرىشىپ ئىشلىسە، شۇ باي بولىدۇ. قەيەردە بولسىمۇ شۇ قائىدە ھۆكۈم سۈرەمدۇ بىلمەيمەن. ئەمما بۇ يەردە شۇنداق.

دەل شۇ كۈنلەردە بىرسىدىن ئارىيەت يولى بىلەن، قولۇمغا ئىككى دانە كىتاب چۈشتى. بۇنىڭ بىرى «شۇرا» كۆرۈنۈشىدە بولۇپ، چوڭلۇقىمۇ «شۇرا»نىڭ بىر تومى بىلەن باراۋەر. يەنە بىرى توپلام (مەجمۇئە). ئاۋۋالقىسىنىڭ يېزىلغان ۋاقتى مەلۇم ئەمەس. كېيىنكىسىنىڭ مەلۇم، ئەمما مۇئەللىپى مەلۇم ئەمەس، ئاۋۋالقىسى قەشقەردە، كېيىنكىسى ئىلىدا يېزىلغان بولسا كېرەك. ھەر نېمە بولسىمۇ، ھەر ئىككىسى ئەسىرلەر ياشىغان كونا كىتابلاردۇر. كېيىنكى كىتابنىڭ ئىچى «ئاجايىبۇل مەخلۇقات ۋە غارايىبۇل مەۋجۇدات» بولۇپ، جۇغراپىيە ۋە جانلىقلارغا ئوخشاش ئىلمىي نەرسىلەردىن مەلۇمات بېرىدۇ. ئوقۇغۇچىلارغا نەمۇنە ئۈچۈن كىتابنىڭ مۇقەددىمىسىنى ئەينەن نەقىل كەلتۈرەي. مۇئەللىپ ھەمدۇ سالات تەۋھىتتىن كېيىن (ئاللا ۋە پەيغەمبەرگە سېغىنغاندىن كېيىن) مۇنداق دەيدۇ: سەۋەبى تەلىپ (كىتاب يېزىشنىڭ سەۋەبى) شۇ دۇركى، ھەممە ئادەمدە قۇۋۋەت يېتەرلىك بولماس، بىر كىشى ھەممە تەبىئەتنى يۇرۇپ كۆرەلمەس. بىر مۇنچە ئاجايىپ ۋە غارايىپ نەرسىلەرنى كۆرەلمەس. مەلۇم بولغايكى، مەن پېقىر غېرىب بىر ئادەم بولسامۇ، قەدىر ئەھۋال، ئىمكانىيەت يېتىشچە ئاغلاپ كۆرۈپ، ئاندىن كىتاب يۈزىگە يېزىپ، بايان ۋە ئايان قىلۇرمەن. خالايىق بۇ ئاجايىپ ۋە غارايىباتتىن خەۋەردار بولغاي ۋە ھېكمەتتىن مەزە قىلغايلەر. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ كىتابقا «ئاجايىبۇل مەخلۇقات ۋە غارايىبۇل مەۋجۇدات» دېگەن ئات قويۇلدى.

«ھەر كىم بۇ كىتابنى مۇتالىئە قىلسا ۋە تەپەككۇر قىلسا، ئاللانىڭ يارىتىش قۇدرىتىدىن ئاگاھ بولغاي ۋە ئاللانىڭ دەرگاھىغا مەنسۇپ بولغاي» دەپ، مۇقەددىمىسىنى تامام قىلىدۇ. جۇغراپىيە ھەققىدىكى مەلۇماتلىرى بەك قىسقا. مەسىلەن، «بورتاس»لار ھەققىدە شۇنداق يازىدۇ: «بورتاس دېگەن تۈركلەر يۇرتىدا بولۇپ، پادىشاھلىرى خاقان دېيىلىدۇ، ئۆزلىرى بۇتپەرەست بولۇپ، بۇتقا چوقۇنىدۇ، شۇنداقلا خاقانلىرىنىڭ قەبرىلىرىگە سەجدە قىلىدۇ».

بۇخارا ھەققىدە: «بۇخارا خەلقى ئومۇمەن ئالىم بولۇپ، جاھىل خەلقتۇر، ھېچ بۆلۈنمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىسلام دۇنياسى بۇخارا بىلەن پەخرلىنىدۇ» دەيدۇ. «قەشقەر خەلقى ئېگىز بويلۇق بولۇپ ھاۋايىراق خەلقتۇر. قەشقەرنىڭ ھاۋاسى ياخشى، يېرى مۇنبەت». بولاردىن باشقا يەنە تامغاچ، بالاساغۇن... ئىشقىلىپ دۇنيانىڭ ھەر قىتئەسى ھەققىدە قىسقىچە مەلۇمات بېرىدۇ. شۇنداقلا ئۇلارنىڭ خەلقى، يېرى، ھايۋانلىرى،

تاش ـ سۇلىرى ھەققىدە مەلۇمات بېرىپ، ئۇشبۇ بېيىتلار بىلەن تامام قىلىدۇ.

تا قىيامەت ئەلگە بولغاي يادىكار،
ئاڭلاپ ئەپسۇس يېگەيلەر دوسى ـ يار.
مىڭ ئىككى يۈز قىرىق بىر ھىجرىتى،
بۇ كىتابلار بارچە نىكۇ خىسلىتى.

رەببىيەل ئاخىر چارشەنبە كۈنى.

1 ـ كىتابنىڭ 18 ـ بېتى قەشقەرلىكلەرنىڭ ئىسلامنى قوبۇل قىلىشى بولۇپ، ئۇنىڭدىن كېيىن مۇئەللىپ ئۆز ئىمزاسىنى قويغان. ئاخىرقىلىرى ئۆز ئەسىرىمۇ، ياكى باشقا كىشىنىڭمۇ مەلۇم ئەمەس. مۇئەللىپنىڭ قەشقەرلىكلەرنىڭ ھەققىدە يازغانلىرىنىڭ مەزمۇنى مۇنداق: مەدالىنىدە ئىمام نەسىردىن باشلىق ئەمرۇل ئەمرلەر مەسلەھەت قىلىپ قەشقەر ۋىلايىتىنى بويسۇندۇرۇشنى قارار قىلىپ، يۈسۈپ قادىرخان غازىنى 40 مىڭ ئەسكەر بىلەن قەشقەر زېمىنىگە ئەۋەتكەن.

ئىمام نەسىردىن قەشقەرگە يۈسۈپ قادىرخان غازىنى خان قىلىپ قويۇپ، ئۆزى ياركەنت تەرەپكە ماڭغان. بۇ خەۋەرنى ياركەنت خەلقى ئاڭلاپ ئالدىغا چىقىپ، ھەممىسى مۇسۇلمان بولغان. بۇنىدىن يەنە ئىلگىرىلەپ، چىن تەرەپكە يۈرۈش قىلغان. يولدا توققۇز كەنت مۇسۇلمان بولغان. مۇنىدىن كۈمىغا بارغان، ئۇ يەردە خەلقنىڭ يېرىمى مۇسۇلمان بولغان، يېرىمى ھەر تەرەپكە قېچىپ كەتكەن. دەل شۇ ۋاقىت بۇلاردىن ئايرىلغان شاكىر ئەسىملىك سەر ئەسكەر قولىدىكى ئەسكىرى بىلەن جابدۇنروشە ئىسىملىك بىر بۇددىستنىڭ ئەسكىرىگە يولۇقۇپ يېڭىلگەن. سەر ئەسكەرمۇ شېھىت بولغان. بۇ خەۋەر ئۇيغۇرت بۇددىستلارغا ئاڭلىنىپ، ئۇلارمۇ سوقۇشقا ھازىرلانغان. شۇنداق بولسىمۇ، جابدۇنىنىڭ ئەسكىرى ئىككىنچى قېتىمدا مەغلۇپ بولۇپ قاچقان. بۇ يەردىن ئىسلام ئەسكىرى خوتەنگە بېرىپ، ئۇنىڭ ھاكىمىنى ئەمانغا دەۋەت قىلىپ نامە كىرگۈزگەن. خوتەن ھاكىمى قوبۇل قىلماي، دىن ئۇچۇن سوقۇشۇشقا ھازىر ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلغان. بۇنىڭ بىلەن سوقۇش باشلىنىپ، ئۇ 40 يىلغا سوزۇلغان. بۇ ئارىدا ئىسلام ئەسكىرى خالىغا قەۋمى بىلەن سوقۇشۇپ، ئۇلارنى يەڭگەن. ماچىن خالىغا قەۋمى تولۇق ئىمان ئېيتىپ، مۇسۇلمان بولغان. ئىسلام لەشكىرى ئۇيغۇت بۇددىستلىرىغا يۈرۈش قىلغاندا ئۇلار قېچىپ كەتكەنىكەن. بۇلار كەينىگە چۇشۇپ، قوغلاپ بارغاندا ئۇيغۇت خەلقى مۆكۈپ تۇرۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ بىر توپىنى قىرغان، مۇسۇلمانلار ئىككىنچى قېتىم يوقالغان. سەۋەبى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھىيلە بىلەن مۇسۇلمان بولغان مۇناپىقلار بولغان. ئۇلار مۇسۇلمانلار نامازئوقۇۋاتقان ۋاقتىدا بۇددىستلارنى باشلاپ كېلىپ، تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلدۇرغان، شۇنداق قىلىپ، مۇسۇلمانلار پۇتۇنلەي تارىلىپ كەتكەن. بۇددىستلار بۇ يەردىن بۆلۈنگەندىن كېيىن بىر يەرگە جەم بولغان. بۇ خەۋەر قەشقەردىكى يۈسۈپ قادىرخانغا يېتىپ، ئۇ ئەسكەر بىلەن يېتىپ كەلگەندە، بۇ يەردە بۇددىستلارنىڭ ئىزىمۇ قالمىغان. يۈسۈپ قادىرخاننىڭ بۇ يەردىكى ئىشى ئۆلۈكلەرنى يىغىپ كۆمۈشتىن ئىبارەت بولغان.

ھىجرىيىنىڭ 390 ـ يىلى (مىلادىنىڭ 1000 ـ يىلى) زۇلھەججە ئېيىنىڭ 10 ـ كۈنى دۇشەنبە. يازغۇچى پېقىر ئابدۇجەلىل، دەپ تامام قىلغان.

ن . ئابدۇسەمەت، 1913 ـ يىلى «شۇرا»نىڭ 11 ـ سانى.

ئالتە شەھەرلىكلەرنىڭ تارىخنى يېزىش توغرۇلۇق سوئال ۋە جاۋاب

ئالتەشەھەرلىكلەرنىڭ بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى تارىخلىرىنى، قەشقەردە ئۆتكەن خانلارنىڭ تەرجىمھالىلىرىنى، «شۇرا»دا يېزىشىڭىزلارنى ئۆتۈنىمىز. ۋەقەلەرنى، قىلغان ئىشلىرىنى، تۇتقان يوللىرىنى ئۆگىنىپ، بەلىپ تۇرماق بىز ئۇچۇن ناھايىتى ئەھمىيەتلىك بىر ئىشتۇر. بۇۋىلىرىمىزنىڭ ئەھۋاللىرىنى بىلىپ، تەجرىبە، ئىبرەت ئېلىپ تۇرساق ھازىرقى ئۆمۇرلىرىمىزنى ۋە كېلەچەك تۇرمۇشلىرىمىزنى مۇۋاپىق ئۇسۇللار بىلەن قۇرۇپ، بەلكى بەختىيار ياشاشقا مۇۋەپپەق بولۇر ئىدۇق.

جاۋاب: ئاتا بوۋا ۋە ئومۇمەن مىللىي تارىخنى بىلىشكە ۋە مەئىشەت ھەمدە ئۆمۇر سۈرمەك توغرىسىدا تارىخلاردىن ئىبرەت تەجرىبە ئېلىشقا ھەۋەس ئەتكەنلىكىڭىز ئۇچۇن مەمنۇن بولدۇق. بىر قەۋم ئىچىدە

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە قەدىرىي ئىسمىرۋە قوليازىلار ئامبىرى

مۇشۇنداق پىكىرلىك ئادەملەرنىڭ بولغىنى شۇ قەۋمنىڭ دۇنيادا ياشاش ئىستىكىنىڭ بارلىقىدىن دەلىل بولۇر. ئىنشائاللا قۇدرىتىمىز يەتكىنىگە قەدەر خىزمەت ئەتسەك كېرەك. لېكىن ئاتا ـ بوۋىلىرىڭىزنىڭ تارىخىنى، قەشقەر ئۇيغۇرلىرى ھەققىدە بۇرۇنقى ۋە يېڭى خەۋەرلەرنى ئۆزىڭىز تەكشۈرۈپ، «شۇرا»غا يېزىپ تۇرغان بولسىڭىز تېخىمۇ ياخشى بولغان بولار ئىدى. ئادەتتە ھەر بىر يەرنىڭ ۋە ھەر قەبىلىنىڭ تارىخلىرىنى شۇ يەردە ۋە شۇ خەلق ئارىسىدىن بولغان زاتلار يېزىپ تۇرىدۇ. ‹ئەھلى ئەل بىت ئەردى بى مەنبە› دەيدۇ. تارىخلىرى تەكشۈرۈلمىگەن خەلقلەر ھەققىدە چەتتە تۇرۇپ مەلۇمات بەرمەك ئەلۋەتتە مۇشكۈلدۇر.

«شۇرا»نىڭ 1911 ـ يىللىق 11 ـ سانى.

يۈسۈپ سەككاكى ھەققىدە

يەتتىسۇ ۋىلايىتىنىڭ جۇڭگو چېگرىسىدىكى غالجات يېزىسىدىن يەتتە چاقىرىم شەرقتە مەۋلانە يۈسۈپ سەككاكى قەبرىسى دېگەن مەشھۇر بىر قەبرە بار. بۇ قەبرىنىڭ بەزى خىشلىرى يەرگە چۈشكەن بولسىمۇ، ھازىرمۇ مەنزىرىسى ناھايىتى گۈزەلدۇر. بۇ قەبرىنىڭ شۇنداق گۆزەل كۆرۈنۈشتە ياسالغانلىقىدىن تارانچى بوۋىلىرىمىز ئۇنى ئالتۇنلۇق دەپ ئاتاشقان. ئالتۇنلۇق ئىچىگە پەردە تارتىلغان. بۇ قەبرىنىڭ تۇپرىقىنى ئادەملەر دورا ئۈچۈن ئېلىپ تۈگەتكەن. بۇ مازار پۈتكۈل ئىلى ۋىلايىتى ۋە يەتتىسۇ ۋىلايىتىگە مەشھۇر. ھەر يىلى غۇلجىدىن ۋە ئالمۇئاتادىن ئالىم، ئاخۇن ۋە داموللىلار باشلىق بىرمۇنچە ئادەم كېلىپ نەزىر ۋە قۇربانلىقلار قىلىشىدۇ. خۇسۇسەن تارانچىلاردىن ئوقۇغان ھەرقانداق يىگىت بۇ مازاردىن تىلەك تىلىمەي قالماس. بۇ مەۋلانە ئىلىم تەلەپ قىلغۇچى ئوغلانلارغا كېپىلمىش. چىن ئېتىقادى بىلەن موللا بولماقنى تىلىسە شەكسىز بۇ كىشىگە ئىلىم بېرۇر ۋە ئۇ ھېچ زەخمەتسىز ئالىم بولۇرمىش. بۇ مازارنىڭ قەشقەر تەرەپلەردە ھەم شۆھرىتى ئۇلۇغدۇر. قەشقەر دىيارىدىن زىيارەت ئۈچۈن كەلگەنلەر ھەر دائىم بولۇپ تۇرىدۇ. بوۋايلارنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، بۇ قەبرە تارانچىلار قەشقەردىن كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن ياسالغان ئىمىش. ئەمما مەۋلانە يۈسۈپ سەككاكى ئۇنىڭدىن نەچچە ئەسىر بۇرۇن بۇ يەرگە كېلىپ ۋاپات بولغان بۇيۇك ئىسلام ئۆلىماسى ئىكەن. ئۇ ۋاقىتلاردا غالجات يېرىدە قالماقلار بولغان. بىزنىڭ بوۋىلىرىمىز ئۇنىڭدىن ئارتۇق بىلمەيدۇ. ھەر قانداق بولسىمۇ، بۇ قەبرە ئىگىسى ئىسلام ئىلمىدا بۇيۇك مەشھۇر بىر زات بولغانلىقى ئېنىق. يوقلا بىر ئادەمنىڭ مۇنداق شۆھرەت قازىنىشى ئېھتىمالدىن يىراق، ئەلۋەتتە. بۇ ئادەمنىڭ كىم ئىكەنلىكى جانابىڭىزغا مەلۇم بولسا كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئادەم ھەققىدە «شۇرا» يىڭىزغا يازماقنى ئۆتۈندۇق.

نەزەرغوجا ئابدۇسەمەت

جاۋاب:

يەتتىسۇ ۋىلايىتى نەدە؟ بىز نەدە؟ يەتتىسۇ ۋىلايىتىدە بولغان قەبرىنىڭ ئەھۋالى ۋە قەبرە ساھىبىنىڭ تارىخى بىزلەرگە قايسى تەرىقىدە مەلۇم بولسۇن؟ بۇندىن 34يىل ئىلگىرى رۇس ساياھەتچىلىرىنىڭ بىرى يۈسۈپ سەككاكى ناملىق زات قەبرى ھەققىدە يېزىلغان بىر كىچىك رىسالە كەلتۈرگەن ئىدى، قەبرىنىڭ رەسىمى ھەم بار ئىدى. پەقەت شۇ رىسالىنى ھېچ يەردىن تاپالمىدۇق. ئىسلام ئالىمىدە يۈسۈپ سەككاكى دېيىلگەن مەشھۇر بىر ئالىم بار. ئەبۇ ياقۇپ يۈسۈپ سىراجىدىن بىننى ئەبۇبەكرى بىننى مۇھەممەد. مەملىكىتىمىز مەدرىسلىرىدە مەلۇم بولغان «تەلخىس» كىتابىنىڭ ئەسلىي بولغان «مۇپتاھۇلئىلىم» ناملىق بۇيۇك ئەسەر مەزكۇر ئادەمنىڭ ئەسەرىدۇر. پەقەت بۇ زات سىيۇتىنىڭ «بىغايەتۇلۋەئا» ناملى كىتابىدىن مەلۇم بولۇشىچە(225ـبەت) خارەزىمدە ۋاپات بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن سىزنىڭ قەبرىڭىزنىڭ ساھىبى بۇ ئادەم بولماس. «مۇپتاھۇلئىلىم»نىڭ مۇئەللىپى ھەققىدە يازغۇچىلىرىمىزدىن ئابدۇلھەي كەنۋى«فەۋائىد بەھرىيا» ناملىق كىتابىدا بەزىبىر ھېكايە سۆزلىگۈچىلەرنىڭ خەۋەرلىرى بارلىقىنى مەلۇم قىلىمىز. مۇنداق مۆتىۋەر پازىللار ۋە تەھقىق بىلەن مەشغۇلزاتلار ئۈچۈن شۇنداق خەۋەر يازماق مۇناسىپ ئەمەس ئىدى. ئەمدى شۇ قەبرىنى ئۆزىڭىز تەپتىشلىسىڭىز ناھايىتى ياخشى بولار ئىدى. ئېھتىمال، تاش، خىشلاردا مېيىتنىڭ ئىسمى،

فامىلىسى، ئەسلىي ۋەتىنى ۋە تارىخى، ۋاپاتى يېزىلغاندۇر. شۇلار ئارقىلىق كىم ئىكەنلىكىنى بىلىشىڭىز مۇمكىن.

بۇغراخان

1. قەشقەر خانلىرىدىن بۇغراخان نامىغا بېغىشلانغان «قۇتادغۇ بىلىك» كىتابىنى يازغان يۈسۈپ خاس ھاجىپ بىلەن ماۋەرائۇننەھىردىن بارغان يۈسۈپ قادىرخان ئىكىكسى بىر ئادەممۇ؟ مۇنداق بولسا مەزكۇر كىتاب 10-ئەسىردە يېزىلغان بولۇشى كېرەك ئىدى. چۈنكى يۈسۈپ قادىرخان 961-يىلدا قەشقەرگە بارغان ئىكەن. ھالبۇكى، «قۇتادغۇ بىلىك» 1071-يىلى يېزىلغانلىقى كىتاب ئىچىدە مەلۇمدۇر.

2. بۇغراخان قەشقەر خانلىرىنىڭ ئىسمىمۇ ياكى مەزكۇر خانلارنىڭ ئۇنۋانىمۇ؟

3. بۇرۇنقىلاردا خاقان بىلەن خانىنىڭ دەرىجىسى بىر ئىدىمۇ؟ ياكى خان دېمەك ئوسمانىيلارنىڭ پادىشاھلىرىغا ئوخشاش بىرەر ئۇنۋانمۇ؟

4. «شۇرا»نىڭ ئۆتكەن يىلقى سانىدا يۇقىرىقى سوئاللارغا تەئەللۇق بىر تارىخچە يېزىلغان ئىدى. بۇنىڭدىكى شەخسلەر كىملەر؟ مەدايىن شەھىرى نەدە؟

5. ئۇيغۇرلارنىڭ بىرىدىنبىر كونا ئەسىرى، ئۇلۇغ ئەسەر «قۇتادغۇبىلىك»نى «شۇرا»سەھىپىلىرىدە چىقىرىپ، قېرىنداشلارنى خۇشال قىلىشقا مۇمكىن بولماسمۇ؟

6. 1910-يىلى مۆتىۋەر «شۇرا»دىن يۈسۈپ سەككاكى كىم ئىكەنلىكىنى سوراپ يازغان ئىدىم. بۇنىڭغا بولسا مەزكۇر ئادەم توغرىسىدا رۇس سەييا‌ھلىرىدىن بىرىنىڭ بىر رىسالىسى بار ئىكەنلىكىنى، لېكىن ھازىرچە مەزكۇر ئەسەرنىڭ تېپىلمىغانلىقىنى يازغان ئىدىڭىز، ئەمما ئۆتكەن سانىدا مەزكۇر ئەسەر ئىداربىگە بىر مۇئەللىم تەرىپىدىن ھەدىيە ئېتىلگەنلىكى يېزىلغان ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ مەزكۇر ئادەم توغرۇلۇق ھېچ نەرسە يېزىلمىدى. ئەمدى بۇ توغرۇلۇق بىر ھەممەت قىلىپ يازسىڭىز ئىدى، بىز بۇنىڭغا ئىنتىزار بولۇپ قالدۇق. يەنە مەزكۇر مۇئەللىپ مۆھتىرەم پانتۇسوفنىڭ تارانچى-قەشقەرلىكلەر تارىخىغا ئائىت بىر چوڭ ئەسىرى بار ئىكەنلىكىنى ئېيتىدۇ. بۇنداق ئەسەرلەر كىمدە بولسىمۇ تۆۋەندىكى ئادرېسقا ئۇچۇق خەت مەلۇم قىلسا، ئارتۇقى بىلەن پۇل تۆلەپ سېتىۋالغان بولار ئىدىم ۋە باشقىمۇ ئالىدىغان ئادەملەر تېپىلىپ قالىدۇ.

ئادرېسىم: س. ت. پودگورنىي سېمىرىچ. ئوبل. يار-كەنت ئۇئىزد. سېلو كولجات ن. ئابدۇسەمەتوف

«شۇرا»نىڭ جاۋابى

1-، 2-ھەم 3- مەسىللىرىڭىز ھەققىدە «تارىخ خەمسىيە شەرقى» كىتابىدا بىر قەدەر مەلۇماتلار بار. 658-، 681 -، 683 - بەتلەرگە مۇراجىئەت قىلىڭ.

4. مەدايىن ئىران شاھلىرىنىڭ پايتەختىدىن بىرى بولغان مەشھۇر شەھەر بولۇپ، خارابىلىرى بۇگۈنكى باغدادقا يېقىن بىر يەردىدۇر.

5. «قۇتادغۇ بىلىك» ئۇيغۇر قەلىمى بىلەن يېزىلغان چوڭ بىر ئەسەر بولغانلىقتىن «شۇرا»غا كۆچۈرۈپ يېزىشقا بولمىدى.

6. سىزنىڭ سوئالىڭىزغا كەلگەندە، مەلۇم رۇسچە ئەسەرنى تاپالمىدۇق، كېيىن مەزكۇر ئەسەر كەلدى، لېكىن ئۇ ۋاقىتتا سىزنىڭ سوئالىڭىز خاتىرىمىزدىن چىقىپ قالغان ئىكەن. ئەمدى سوئالىڭىزنى خاتىرىمىزگە چۈشۈردۇڭىز، لېكىن كىتاب تېپىلمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىشىڭىزنى بېجىرەلمىدۇق. كەچۈرۈڭ.

1910 - يىلى 15-ماي «شۇرا»ژۇرنىلى، ئورېنبۇرگ.

«تىلىارىش»نىڭ ئېلانى

«تىلىارىش»نىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ ماقالىلار يازغىنىڭىز ئۈچۈن تۆۋەندە ئىسىملىرى يېزىلغان زاتلارغا «شۇرا»ئىدارىسى سەممىي سۆرەتتە تەشەككۈر ئېيتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە «تىلىارىش» مەجمۇئەسىدىن بىر نۇسخا ھەدىيە ئەتتۇق. نەزەرغوجا ئابدۇسەمەتوفقا: بۇگۈنكى ئادرېسىڭىزنى ئىدارىگە ئەۋەتىشىڭىزنى ئۆتۈنىمىز. ئادرېسىڭىزنى 15 - ئىيۇنغا قەدەر كەلتۈرۈشىڭىز لازىم. ئورېنبۇرگ شەھىرىدە يېزىلغان كىشىلەر «تىلىارىش» مەجمۇئەسىنى ئۆزۈڭلار ئۇدۇل ئىدارىگە كېلىپ ئالارسىلەر.

1910 - يىلى 15-ماي، «شۇرا»ژۇرنىلى، ئورېنبۇرگ شەھىرى.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابلىز ئورخۇن